

Kap(z)si. „Capax imperii” című dolgozatomban (AntTan. 46. 2002: 119 kk.) próbáltam kimutatni, hogy a sokszor idézett tacitusi szókapcsolat *n e m* annyit jelent, mint ahogy általában értelmezik, vagyis *n e m a. m.* ’aki képes (vagy alkalmas) az uralkodásra’, hanem ’az, aki *k a p (n a)* a hatalmon, aki bármilyen eszközzel, foggal-körömmel tör(ekszik) a hatalomra’. (Megjelent a „Petro-niana” c. H. Petersmann-émlékkönyvben is: Heidelberg, 2003. 59 kk.) A kérdéses szó (*capax*) mindenképpen a *capio* ige származéka. A WALDE—HOFMANN-féle latin etimológiai szótárban (s. v. *capio*) az ieu. **qap* tövel (’greifen, fassen’) kapcsolatban utalás történik a magyar (és albán) *kap* igére is: „Lautgebärde des raschen Zugreifens, Schnappens”. Így vetődött fel az ötlet: ez volna a magyarázata *kap(z)si* szavunk eredetének is?

A nem céhbeli nyelvész számára hozzáférhető szótárak tanúsága szerint a XVII. századtól fogva nyomon követhető szavunk főnévként ’zsákmány’, ’préda’ jelentésben. Az „Erdélyi magyar szótörténeti tár” 1653-ból való adata szerint „a magyar (már csata közben is) *kapsinak* szokott esni”, jelentheti azonban a szó az örökösök „kapari osztozkodását” is (ezt mifelénk az Alföldön „ortályozásnak” mondták, feltehetőleg a német *Urteil*ből); gondoljunk Tornyai János „Juss”-ára: „volt rút kapzsi szegény [örökhagyónak] javaiban”. Melléknévként ugyanez a szó azt jelenti, ’kapari, pénzsóvár’. A „Magyar értelmező kéziszótár” szerint *kapzsi* az, ’aki mohón szerez, gyűjt

anyagi javakat' (< *kap*), a *kapar* ige pedig a. m. 'kapargatva gyűjt' (valószínűleg ugyanabból az ige-tövből). A CZUCZOR—FOGARASI-féle „teljes szótár” szerint a *kaparít* ige ('kaparva szerez vmit') is „inkább a *kap* ige származéka, mint a *kaparé*, vagyis inkább a ragadás, fogás eszméje rejlik benne, mint a *kaparásé*”, vö. „Kaparj kurta, neked is lesz.”

A *kapzsi* főnév jelentésével kapcsolatban szótáraink számon tartják a vadászati szakkifejezést is: *kapzsira ereszt* németül a. m. 'genossen machen', azaz a vadász odavet valamit az elejtett vadból a kutyájának vagy sólymának, mint neki járó részt (Jagdanteil), hogy „élvezze” és legyen továbbra is kedve a vadászáshoz. Németül a kapzsi embert *raffgierig*nek (Raffler) mondják; a *raffen* ige a. m. „in ungestüm reissender Bewegung ergreifend, an sich (mit sich) nehmen”.

Említett dolgozatomban kitértem a *fog* szavunkból (*nomen verbum*) meríthető tanulságokra is: a németnek is vannak 'fogói' (Fangzähne, Fänger), de vannak 'megragadó' és 'tépő' fogai (Raffzähne, Reisszähne) is. A „rokon” német kifejezések közül különösen beszédes a „sikeres szerző” típusát jelentő „*Raffke*” — ez áll talán legközelebb jelentéstanilag a mi 'kapzsi' szavunkhoz, vagy az emlékezetes Mikszáth-novella (Nagy kutya a vicebíró) „*Kápe-rápe*” (= *cape, rape*) Mihályához.

Kap(z)si szavunk kiformalódásának taglalása magyar nyelvészeink dolga. Az idegen felsővizekre sodródó klasszikus-filológusnak legfeljebb olyan szóképzések jutnak az eszébe, mint például a *vaksi*, a *tömszi* (lat. *differtus*, a *farcio* 'töm' igéből) gyerekek *buksi* fejére nyomott barack, a *tapsifüles* nyúl, vagy a régmúltból előkívánkozó emlékeim közül a *Töksi* csúfnév, amely egy falumbeli garázda legényre ragadt rá. (A hozzám hasonlóan morgós *maradiak* rosszállásától tartva csak zárójelek közt merek hivatkozni a magyarosan ejtendő *ipse* argot-megfelelőjére, a *hapsira*, vagy éppenséggel az autósok *jogsijára*, amelyet Devecseri Gábor annak idején ékes hexameterbe foglalt: „Gépjárművezető-jogosítványok kiadása”.)

BORZSÁK ISTVÁN